

Isabudgondolat

1913

júnias

169-172 old

Tannulsa'y

igen fackit,
de torgben eröllen
a komputant, ken
fud epögn öhöint

Tanulság.

Az első nagy hadjárat lezajlott. Még friss a fű a halottaink sirján, még fájdalmas képek mardossák szívünket. Csatát veszítettünk. De kinyílt a szemünk és amit megláttunk, nem fogjuk azt a látványt elfelejteni soha. A mi naiv és jóhiszemű szabadgondolkodásunk egyszeriben túlélte magát. A reakció a tettek és a tények szabadgondolkodását mutatta be, azt amely nemcsak szabadon gondolkodik, hanem szabadon cselekszik is. Amit mi támadtunk, hogy javítsunk rajta, azt megtámadta, hogy kiírta. Nem kritizálta a képviselői hagyományos jogokat, hanem azoknak a védőit kihurcoltatta a parlamentből, nem elmélkedett a jog és az erkölcs relativitásán, hanem önkezével törölte ki ezeket a szavakat a közélet szótárából. Hagyomány és becsület, alkotmány és jogrend . . . pusztá szólásmódok, pleonasztikus dajkamesék. *Megtanított rá bennünket a reakció, hogy van valami, ami több a forradalmi elméleteknél és az — a forradalmi gyakorlat!*

Egyetlen egyszer sem mondták maguknak ezek az emberek, hogy amit ők akarnak az hiu törekvés, hogy a haladás szekerét megállítani nem lehet és hogy aki a robogó vonat elé áll az a halál fia. Nem így gondolkodtak, talán nem is gondolkodtak, hanem félredobva ezeket a megfontolásokat, mintha merő előitéletek lennének, megállították a haladás szekerét és a fejlődés robogó vonata alatt meglazították a síneket és a vonat kisiklott. A gonosztevőket sohasem riasztotta el a törvények szigora és keservesen csalódtunk, amikor azt hittük, hogy a fejlődés iratlan törvényeitől meg fognak ijedni.

De mennél jobban belemélyedünk annak a vizsgálatába, hogy mi képesítette ellenségeinket arra a galád erő kifejtésre, amellyel mindent, amit egyébként olyan álszenteskedéssel védelmeztek, maguktól elvetve, törvényt és jogot, hagyományt és erkölcsöt, de azokkal együtt minket is legázoljanak, annál inkább azt kell kérdeznünk magunktól — nyíltan és egyenesen —, mi az, amiért mi nem voltunk képesek hasonló erőfeszítésre, mi az, amiért mi elvesztettük a csatát anélkül, hogy csak valóban harcba is szállottunk volna? Mi az, amiért nem támaszkodtunk mi is a szélsőség és a merevség acélpilléreire, hanem miért bocsájtkoztunk minduntalan az engedékenység és az alku süppedékes talajára? Miért

nem tudtuk mi is harcba vinni egész anyagi és erkölcsi létezésünket, a mi testi és szellemi énünket, ahogy a pillanat azt megérdemelte volna és miért gondoltuk, hogy lesz még egy jobb és egy méltóbb idő is, amelynek a reményében kimélni szabad az erőnket?

Nem elegendő válasz erre az, hogy gyengék voltunk az összecsapásból, mert nincsen olyan érték, amely elég csekély volna ahhoz, hogy a kockáztatása által meg nem nőne. Nem válasz az sem, hogy rossz taktikát követtünk és hogy a döntő mérkőzés előtt elárultak a szövetségeseink, akikkel a harctéren kellett volna egyesülnünk; nem válasz azért, mert a rossz taktikánk nem az oka volt a mi kishitűségünknek, hanem már annak a következménye. Csak egy válasz van, amely az egész igazságot és az egész tanulságot felöleli és ez az, amely politikai nevelésünkben, egész értelmi és erkölcsi szerkezetünkben keresi a hibát. Egyedül ez a válasz termékeny is, mert a lét minden jelensége közül egyedül ez az, amelyet közvetlenül befolyásolni tudunk és amelynek a befolyásolása éppen nekünk szabadgondolkodóknak, akik a radikális mozgalom eszmei legyvereit kovácsoljuk, sajátos feladatunk és kötelességünk is.

A sikeres cselekvés olyan értelmi és érzelmi szerkezetet kíván meg, amely határozottan és világosan különválasztja a céljainkat az eszközeinktől. Schol sem olyan nehéz és mégis olyan fontos ez a tisztázás, mint éppen ott, ahol cselekvésünk a társadalom megváltoztatására irányul, ott ahol a *célt erkölcsnek* nevezzük, az *eszközöket pedig politikaiaknak*. Éppen ezért itt nem a céloknak és az eszközöknek a valóságban többnyire meglevő objektív összefüggése kell hogy érdekeljen bennünket, hanem ellenkezőleg, a *kettő szubjektív függetlensége*, a céloknak az eszközöktől való teljes és tökéletes különválasztása a tudatban. Legtöbbször, igaz, meglesz mind a két kellék, a célok és az eszközök objektív összefüggése egymással és azok szubjektív függetlensége egymástól, mégis — ha választanunk kellene — akkor feltétlenül az utóbbihoz kellene ragaszkodnunk. Mert objektíve alkalmatlan eszközökkel is lehet, sőt az ellenzéseknek gyakran kell is politikai küzdelmet folytatniok és erkölcsileg ez a harc éppen nem lesz szükségszerűleg sikertelen, míg bizonyos, hogy az olyan céloknak, amelyeket tudatosan egyedül az eszközeinktől tettünk függők, az erkölcsi világban semmi keresnivalójuk nincsen és az ilyenekkel erkölcsileg értékes sikert elérni nem is lehet.

Valóban ezen a ponton találkozunk az államférfiu és a politikus hivatásának legnehezebb feladataival. Önmagából kell merítenie a végcélokat, nem nézve az eszközök és módok rendszereit, amelyek ahhoz elvezethetnek, mint aki nem lámpást gyújt az emberiségnek, hanem egy új égítést fedez fel az égen. Ilyen nagyszerű végcél, hogy olyat említsünk, amely szívünkhöz közel áll, a haladás eszménye, mert ehhez a véghez képest minden egyéb jó csak út. Az ilyen célokról elmondhatjuk, hogy azok többek ismereteink mérő foglalatainál és hogy valóban megnövelik az erőnket. Csak

az ilyen célok, amelyek minden gyakorlatiasságon felül, sokszor az érzelem és a képzelőtehetség végső megfeszítése nyomán keletkeznek, csak ezek fejezik ki legmélyebb vágyainkat olyan fényességgel és olyan teljességgel, amelynek egyedül az elgondolása a lelkesedés felséges érzését kelti a kedélyekben. Hiszen az emberiség — és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni — csupán célokért tud lelkesedni és csupán az olyan célokért, amelyek valóban azok, amelyek a legmélyebbről jönnek és a legmeredekebben törnek felfelé!

Ezen a téren kell keresnünk politikai nevelésünk gyengéit és ferdeségeit. Az utolsó tíz évünk Magyarország felfedezésének volt szentelve és ebben a valóban fontos munkában elhomályosult előttünk az az igazság, hogy Magyarországnak még oly pontos gazdasági és társadalmi atlaszán sem fogjuk feljegyezve találni a lelkesedést, amely nélkül ez a térkép csak haszontalan papír fog maradni. Ez a tíz év azon mozgalmak vizsgálatának volt szentelve, amelyeknek hasonló viszonyok között a külföldi államok voltak színterei és elfelejtettük eközben, hogy a társadalmi menetrendben jelzett vonatok csak akkor fognak elindulni, ha mi magunk fűtünk a mozdony alá. Ezek a térképen keresett célok, ezek a menetrendből felkutatott mozgalmak, ez a statisztikai táblákból kiszámított forradalom, ez az egész béljösítés és organikus szociológia, ezek tették, hogy amikor azt hittük, hogy az ország szívverését lessük meg, a taktika ketyegését hallgattuk.

Ezért volt az, hogy amikor az események döntő fordulatot vettek és kihurcoltak bennünket az elhatározások fórumára, akkor de már későn, minden oldalról megindult a halk zsibongás, a tudós és féltudós bölcsekedés, a hivatalos és félhivatalos találgatás, hogy: *mit is kellene akarnunk?* De még ekkor sem értettük ezen valódi célokat, azt az átértett és akarattól eltöltött valamit, amit az eseményekkel szembehelyezve és érte küzdve győzelemre lehet, vinni hanem ellenkezőleg azt találgattuk mindannyian, hogy: *mi lesz?* Mit fog tenni a dinasztia és mit a kolera, mit a párt és mit a törökök, mit a külpolitika és mit az organikus szociológia, és mindnyájan egyetértettünk abban, hogyha csak ezt helyesen eltaláljuk, akkor nyilvánvaló lesz az is, hogy mi is voltaképpen a célunk. (Igy csináltunk a történelmi materializmusból, amely mint társadalomtudományi felismerés a politikai eszközök páratlanul hasznos rendszere lehetne, a politikai céloknek egy álmoskönyvet, amelytől ugyan hiába vár felvilágosítást a babonás hívő.)

Nagyon rossz szolgálatot tesznek az ügynek azok, akik a valóságot és szándékainkat, az eszközöket és céljainkat reménytelenül összegabalyítva egy értelem- és érzelemzavaró fatalizmust tanítanak. Mert nem fatalizmus-e azt hirdetni, hogy a politikát voltaképpen nem mi emberek csináljuk, hanem rejtélyes és láthatatlan erők, amelyeknek a természetét még csak nagyon kis részben derítette fel a szociológia és hogy nekünk embereknek az a feladatunk, hogy ellesve a titokzatos hatalmak szándokait, azokat rendíthetetlen bizalmunkról biztosítsuk és klubvacsoráknak nevezett

istentiszleteken fejezzük ki azon hő öhajtasunkat, hogy azokat végre is hajtsák. És nem ez a fatalizmus-e az a hinar, amely a vergődő kedélyeket mindjobban befonja és kezükön-lábukon megkötí a cselekvőket? Semmiféle elméletről és így a történelmi materializmusról sem lehet azt mondani, hogy az több mint egyszerű ismeret, az voltaképen szándék is, amely helyettünk tűz ki célokat és lehetőleg helyettünk cselekedjék is. Lássuk be, hogy nincsen kilá-tástalanabb circulus vitiosus, mint a társadalmi fejlődésből meríteni a céljainkat és azután a társadalmi fejlődésre bizni azoknak a meg-valósítását!

„A társadalom önmagától fejlődik és a politika feladata ezt a fejlődést elősegíteni.” Ilyen tételleket hallunk és még csodálko-zunk azon, hogy akik a társadalmi fejlődés bürokratikus gépezetében ennyire megbiznak, azok nem veszik tulságosan komolyan a sürgetés szerény feladatát, amely még nekik megmarad? Avagy valóban azt hiszik, hogy elég tételük igazolásául a munkásságra hivatkozniok, amely állítólag ezen delphii jóslat vezérlete mellett érte el világszerte mozgalmi sikereit? Hiszen ez felszines látszat. A munkásosztálynak nem kell elméleti magyarázat arra, hogy miért cselekedjék, mert azt a nyomora neki amugy is megmondja, hanem csak arra, hogy ez a cselekvése sikerrel is járhat-e? A polgári osztálynak, amely végül is nem elnyomott osztály, hanem csak mellözött osztály, ellenkezőleg arra kell elmélet, hogy miért cselekedjék, amikor nagy többsége relative türhetőnek találja nemcsak anyagi, hanem társadalmi és erkölcsi helyzetét is. Ilyen elméletet pedig csak egyellenegy módszer szolgálhat: a bátor és tántoríthatatlan *célküzés*.

Mit tudott volna elérni egy tábor, amelyet immár egy évtized óta céltudatos politikai nevelés edzett volna harcra! Mit tudtunk volna tenni, ha nem megváltozhatatlan körülmények egyszerű eredő-jét láttuk volna önmagunkban, hanem egyenjogu összetevőt az erők versenyében! Minő fontos szerep jutott volna az általános bomlás idején egy olyan öntudatos csoportnak, amely rendíthetetlenül mereven kitűzött célja felé halad! És vajjon nem tudtunk volna-e így akaratunkat több sikerrel szembehelyezni a kedvezőtlen viszonyokkal, ha egyszer átláttuk volna, hogy ezek végeredményükben mégsem mások, mint ellenségünk akarata!

Talán legnagyobb tanulsága annak a terméketlen félreállásnak, amelyben senyvedtünk és az erőszak fergetegének, amely felettünk elvonult az: hogy még oly biztató ismereteink sem vehetik le rólunk a szabad és független elhatározás felelősségét, hogy nem az események szándokait kell kutatnunk, hanem a saját szándékainkat kell átelnünk és megvalósítanunk és hogy végül nem az eszközök ravasz mérlegelésére, hanem szilárdan kitűzött célok önzetlen szeretetére kell magunkat nevelnünk.

Pólányi Károly.